

Historický náhled na odborné praxe při studiu sociální práce na území ČR

Pavla Kodymová

ANOTACE

Text poskytuje stručný historický náhled na vývoj návrhů a realizaci studentských praxí s cílem umožnit čtenářům formou historické retrospektivy nahlédnout na část aktivit sociálních pracovníků věnovaných rozvoji odborného vzdělávání. Zpracované informace vycházejí z analýzy vzdělávání v sociální práci od vzniku Republiky Československé v roce 1918 do politického převratu v Československé socialistické republice v roce 1989.

KLÍČOVÁ SLOVA

vzdělávání, sociální práce, sociální péče, studentské praxe, vývoj

ABSTRACT:

The article presents one of the key themes in the history of the Czechoslovak social work in 1918–1989 — field education. The topic was elaborated based on the outcomes of the historiographical research of archive documents carried out in 2014–2017.

ÚVOD

XIX. století bylo dobou intenzivních inovací v oblasti vědy a technologií nezvratně měnících dosavadní řád i způsob života, na které si lidé museli postupně zvykat. A zatímco některým z nich způsobené změny kvalitu života zlepšovaly, na jiné měly negativní dopad vedoucí ke zvýšenému výskytu sociálních problémů, převážně svázaných s přesunem obyvatelstva z venkovských do městských lokalit. Odpovědí na společenskou zakázku vyjadřující potřebu řešit původními systémy solidarity již nezvladatelné projevy chudoby, nemocí i sociálně patologických jevů ve společnosti, se stala postupná profesionalizace aktivit sociální práce. Jednou z podmínek vzniku nové profese bylo založení sociálních a sociálně zdravotních škol. Ty Machačová označila jako nositele vzdělání pro odborný a v každé kulturní společnosti uznávaný výkon péče o člověka, který však nebyl a nebude zcela jednoznačný, neboť vyplývá ze životních podmínek charakterizovaných jednotlivými historickými obdobími, z kontextu společenských situací a z nich vyplývajících myšlenkových proudů, a zároveň i kontextu území, na němž se vyvíjela a vyvíjí.¹ V důsledku toho se stalo jedním z úkolů profese sociální práce jako nedílné součásti péče o člověka permanentně reagovat na společností formulované a v čase proměnlivé zakázky revidovat a upravovat svou podobu v teoretické i praktické rovině a následně měnit obsah vzdělávacích programů

---

1 Machačová, M. *Jak se vyvíjelo sociální a sociálně zdravotní školství na našem území od vzniku první republiky do konce okupace*. Strojopis. Archiv Společnosti sociálních pracovníků.

i se zaměřením a obsahem praktické výuky, jejich cílů a teoretická báze, na níž jsou postaveny.

OBDOBÍ MEZI LETY 1918–1948

V jednoletém studijním plánu první z realizovaných škol – Vyšší odborné školy sociálně zdravotní péče v Praze (později nahrazena státní Masarykovou školou) s výukou od školního roku 1918/1919 jsou už uvedeny „odborné exkurze studentek v místech realizace sociálně zdravotní péče o občany nově vzniklé republiky“. Během příštích let, kdy se škola osamostatnila, bylo studium prodlouženo nejprve na tři, později na čtyři semestry a škola se stala koedukovaným ústavem. Učební plán prodělal několik změn a zvýšily se požadavky na zájemce o přijetí ke studiu i na studium samotné. S jeho rozšířením byla praktická výuka rozdělena do několika bloků: (a) Praktická cvičení s obsahem konkrétní sociální péče, ošetřováním nemocných a s exkurzemi do ústavů a zařízení sociální i zdravotní péče. (b) Praktický výcvik ve spolupracujících institucích orientovaných na tzv. nabídku souborné sociálně-zdravotní péče s kolektivním zaměřením. Ten byl doprovázen přednáškami pro jednotlivé skupiny posluchaček zaměřenými na problematiku daného oboru a také teorií i nácvikem dovedností v laboratorních pracích a kancelářské agendě. (c) Závěrečná část praxe obsahovala povinnou praxi v protituberkulózní péči, v oboru péče o mládež a v oboru podle vlastní volby.²

Spolu s vysokými nároky na kvalitu průběhu a obsahu teoretického i praktického vzdělávání byly kladeny i nároky na studující: „... Jistě nelze být úspěšným sociálním pracovníkem bez vzdělání, ale nemůže jím být ani ten, komu chybí sociální citění a „sociální fantazie“. Jde o schopnost empatie, která umožňuje rekonstrukci situace klientů. Sociální práci se nelze pouze naučit a prakticky vycvičit, je to nesnadné umění, které vyžaduje určité povahové dispozice, pedagogický takt, noblesu — prostě mravní základ“.³ Avšak absolutoriem školy nemělo vzdělávání sociálních pracovníků skončit, neboť byl často diskutován názor, že odbornost v sociální práci je vhodné prohlubovat dalším specializačním studiem doma i v zahraničí, aby byly průběžně vyrovnávány praktické a teoretické zkušenosti se světem.⁴

Ke zkvalitňování obsahu i rozsahu praxí při studiu nemalou mírou přispíval profesní spolek sociálních pracovníků „Organizace sociálních pracovníků“ (OSP), jehož původ se odvíjel od absolventského spolku Vyšší školy zdravotně sociální péče v Praze. Přínos byl velmi pestrý. V tomto případě lze zejména zdůraznit rozšiřování nabídky praktických pracovišť, kde mohly studenta mentorovat pracovníce s odborným vzděláním a praktickou zkušeností. K aktivitám zaměřeným na zvyšování kvality

2 Kodymová, P., *Historie české sociální práce v letech 1918–1948*, Praha, Karolinum, 2013, s. 47.

3 Bláha, I. A., *Sociální práce a její vztažnost k sociologii*, *Sociální pracovníce*, s. 19–26. O kladném morálním postoji sociálních pracovníků svědčí jejich aktivity v oblasti profese i v průběhu Druhé světové války, které se více či méně intenzivně realizovaly ve všech prostředích, kde se ocitly. Například pořádané podpůrné akce rodin vězněných občanů, realizace sociální práce v terezínském ghettu apod.

4 Kodymová, P., *Historie české sociální práce v letech 1918–1948*, Praha, Karolinum, 2013, s. 53

praxe přispíval i spolkem realizovaný odborný tisk (zejména periodicky vydávané zpravodajství, později oborový časopis a odborná literatura), který významně přispěl k pregraduálnímu vzdělávání studentům a kontinuálnímu vzdělávání sociálních pracovníků v praxi.⁵ Kupř. v roce 1927 v rámci rozšiřování teoretických a praktických znalostí členky spolku navštěvovaly reformovaná i nová sociální zařízení — např. Radiologický ústav, Ozdravovnu města Prahy v Říčanech, noclehárny v Praze, útulny Ochrany ženských zájmů, Budeč, Zemský ústav pro péči o dítě a mnoho jiných. Avšak v roce 1936 byla Vyšší škola sociální a zdravotní péče i přes protesty sociálních pracovníků zrušena a místo ní nákladem Rockefellerovy nadace založena “Masarykova státní škola zdravotní a sociální péče”. Nejvyšší úřady nerefletovaly ani na protesty OSP. Problémem bylo, že osnova výuky byla považována za nevyhovující, protože, jako komplexně přenesená nadací ze zahraničí (podmínka financování nové školy), nevycházela z potřeb prostředí a navíc postrádala vyváženost mezi sociálními a zdravotními předměty v neprospěch sociální práce, na rozdíl od školy předešlé. Její vznik byl podřízen podmínkám nadace, která prosazovala vzdělávání zdravotníků se sociálními kompetencemi, a to v rozporu se zástupci sociálních pracovníků v čele s Alicí Masarykovou, kteří trvali na vzdělávání pro sociální práci s kompetencí v ošetrovatelství, jak nabízela zrušená škola. Stálá skupina členek OSP se pak i nadále zasazovala o zlepšení osnov této školy kupř. suplikou ve věci nízkého počtu hodin věnovaných sociálním předmětům adresovanou ministerstvu zdravotnictví. Ale i přes počáteční nesouhlas rozhodla OSP ji v roce 1938 o přijetí prvních absolventek Masarykovy státní školy. Přínosem se staly sociální kliniky, které se při škole začaly jako součást praktického výcviku objevovat.⁶

V roce 1939 byla výnosem ministerstva školství a osvěty ze dne 22.9. 1939 č. 109, 510/39 — II., schválená základní osnova pro veřejné dvouleté školy pro vzdělávání sociálních pracovníků z návrhu Marie Machačové. Osnova se stala základním podkladem pro realizaci reformy středního sociálního školství. Součástí byly i osnovy praxí, které stanovovaly společný základ a specifické zaměření dle odborné orientace a sídla příslušného vzdělavatele (kupř. Praha, Hořice, Vysoké Mýto, Brno). Odborná praxe na středoškolské úrovni se skládala ze základního praktického výcviku v prvním ročníku v rozsahu 4 hodin týdně, nesouvislé praxe spolu s praxí souvislou, v letním období června a července a ve druhém ročníku v rozsahu 6 hodin týdně nesouvislé a opět dvou měsíců souvislé praxe v umístění podle schváleného programu. Účelem praktického výcviku bylo seznámení se s nejdůležitějšími zařízeními sociálně zdravotní péče a výcvik žákyň v pracovních metodách sociálně zdravotních ústavů a organizací, v praktické péči o kojence, v první pomoci a ošetrovatelství.

V učivu pro 1. ročník byly zařazeny exkurze do ústavů a zařízení sociální a zdravotní péče v místě školy i jinde. Před každou exkurzí měly být studentky poučeny o příslušné instituci a po prohlídce absolvovat diskuzi, v rámci které demonstrovaly svou schopnost pozorování a kritického myšlení. Povinnou součástí byly referáty o absolvovaných exkurzích. Ve 2. ročníku žákyň praktikovaly v institucích sociálně-zdravotních a v různých ústavech pro péči o mládež zdravou, nemocnou i „abnor-

5 Kodymová, P., *Historie české sociální práce v letech 1918–1948*, Praha, Karolinum, 2013, s. 67–74

6 10 let existence OSP. Praha, Organizace sociálních pracovníků, 1931

mální“: (1) v úřadech: české zemské péče o mládež, Okresní péče o mládež, Městském úřadě sociální péče, úřadovně pro mladistvé provinilce atd., (2) v sociálních ústavech: Okresní dětských domovech, Městských denních útulcích, mateřských školách atd., (3) v odborných zdravotních a sociálních poradnách: poradně pro těhotné, pro matky a děti, v Masarykově Lize proti tuberkulóze, v poradně pro mládež „úchylnou“, v poradně pro volbu povolání. Při výcviku byl brán zřetel i na praxi v ošetřování kojenců a dětí v protituberkulózní péči, žákyně absolvovaly kurz první pomoci a samaritánství v Československém červeném kříži a také praktická cvičení v laboratořích protituberkulózní péče.

Dekretem presidenta republiky ze dne 26. října 1945 byla založena Vysoká škola politická a sociální v Praze⁷ a vládním nařízením z 21. prosince 1945 vydán statut této vysoké školy. Cílem bylo poskytovat teoretické i praktické vědomosti a znalosti z oblasti politické, sociální a novinářské. Součástí byla i sociální výchova posluchačů, která je měla naučit žít ve společnosti a pro společnost, a tak vychovávat jako praktické pracovníky pro uvedené obory a vědecké pracovníky pro jejich rozvoj.⁸ Škola měla pobočku v Brně, již později nahradila samostatná Vysoká škola sociální v Brně (první podnět podaly sociální pracovnice OSP) schválená zákonem z 24. června 1947.

Pracovišti pro praktickou výuku v oblasti sociální při vysokoškolském vzdělávání byly nově konstruované Sociální kliniky specializované na aplikaci domácích i zahraničních odborných poznatků z oboru sociální práce. Pro potřeby uchopení smyslu existence klinik a jejich aktivit byl obor sociální práce popsán jako obor, který čerpá z moderní psychologie, psychiatrie, sociologie, medicíny, legislativy a tzv. sociální administrativy s cílem budovat: (a) teorii formulovanou jako syntézu zmíněných poznatků a (b) metody sociální terapie popisující, jakým způsobem pomáhat.

Na klinikách se studenti věnovali praktickému procvičování aplikace teorií tzv. „sociálního vykojení“, tedy vzniku sociálního případu, a metod sociální terapie formulovaných na základě mnohaleté výzkumné práce jak na Masarykově škole sociálně zdravotní péče, tak později i na základě výstupů klinik. Důraz byl kladen na kontext specifčnosti objektivních a subjektivních příčin sociálního selhávání jednotlivců či skupin daných lokalitou jejich života. Jak výslovně uvedla Krakešová, „Sociální práce individuální svou povahou je individuálně zaměřena „ráz“ je však lidový a cíl kolektivní. Klienti jsou lidé, kteří společnost ohrožují, avšak, kteří jsou schopni odbornou sociální terapií stát se platnými členy společnosti.“⁹

Sociální kliniky sloužily pro vysoké školy jako nejvyšší praktické odborné instituce pro případovou práci, která byla hlavní oblastí činnosti u většiny sociálních in-

7 Pořad České televize: „Jak se bavili lidé v prvních letech a desetiletích po válce?“ díl „Škola v cirkuse“ ze dne 31. 12. 2014 nás seznamuje s nelehkými začátky této školy, která musela začít vyučovat v prostorách cirkusu Apollo na Letné (Praha 7), protože v době svého zřízení neměla k dispozici žádný prostor. Denní přednášky školy střídala večerní představení.

8 Vysoká škola politická a sociální v Praze., ČKD, 1946/2, str. 105–106, cit dle: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=22130> (2017)

9 Krakešová, M. Úvod do praxe na sociálních klinikách, Sociální fakulta VŠPS. 1948, s. Stro-jopis.

stitucí v praxi. Tyto instituce pak sociálním klinikám přidělovaly vybrané případy s vědomím, že poskytují praktikujícím studentům možnost přímé práce s klienty pod vedením mentora, odborníka na sociální terapii, a očekáváním profesionální intervence a vyřešení případu od kliniky. Vzorem pro konstrukci klinik byly zdravotní kliniky lékařských fakult, které přijímaly od nemocnic komplikované případy k odbornému léčení.

Na původních klinikách založených v rámci Masarykovy státní školy sociální zdravotní péče působily do roku 1945 jako instruktorky praktického výcviku dobrovolně tajemnice z různých sociálních organizací. Narůstající potřeba koordinovaného výzkumu a zároveň vědomí, nakolik jsou dobrovolně působící sociální pracovnice v rolích instruktorek přetěžovány, vedly ke jmenování prvních instruktorek sociálních klinik — zaměstnankyň. Jejich úkolem bylo: (a) věnovat se vědeckému výzkumu a bádání na malém počtu případů a (b) vést a řídit případovou práci posluchaček školy v péči o mládež. S rozšířením aktivit o vědecko-výzkumnou činnost se kliniky staly relevantními součástmi vysokoškolských pracovišť. A jak konstatuje autorka metodiky M. Krakešová: *„Na vysoké škole je třeba dělat práci laboratorně, s velkou pečlivostí, aby byla aplikována vysoká úroveň intervencí realizovaných v sociální práci.“* O klinikách lze obecně říci, že:

- a) Mimo řešení sociálních případů při klinikách pod supervizí nejen manželů Krakešových a vedení studentských praxí shromažďovaly přítomné sociální pracovnice podklady ke zvyšování kvality praxe i kvality argumentů pro stále probíhající diskusi o relevanci užívaných teorií.
- b) Vzorové kazuistiky případové práce (většinou víceleté) byly publikovány v tisku pro sociální pracovnice v praxi nebo použity jako učební materiál ve školách.
- c) M. Krakešová s kolegy očekávali ještě jeden důležitý přínos existence klinik a jejich nabídku komplikovaných sociálních případů, že když posluchači pochopí terapii složitějšího případu, terapie jednoduchých případů jim nebude dělat potíže. Posluchačům tak bylo umožněno získat odborný vztah ke klientovi a k práci vůbec, znát složitost práce a naučit se odborně myslet.
- d) Teorie a metody, které byly používány na sociálních klinikách, byly výsledkem longitudinálního výzkumu M. Krakešové, se kterým začala již ve třicátých letech 20. století. Dalším významným přínosem klinik tedy bylo průběžné ověřování teorie v praxi.¹⁰

Vzdělávání v sociální práci před rokem 1948 a jeho vývoj zařazuje M. Macháčová do proudu světového úsilí o odborný výkon sociální práce, který v Republice československé vyplýval ze sociálně demokratického zaměření, byl poznamenán poválečnou (po první světové válce) společenskou problematikou, krizí nezaměstnanosti, přípravou na druhou světovou válku a okupací. Stejně jako ve světě byla v období před rokem 1948 organizace sociálních škol různorodá jak realizací, tak obsahem, který byl nestejný a proměnlivý tím, že vyplýval z různé sociologické struktury stále se měnící společnosti. Signifikantním pro vzdělávání v sociální práci na

10 Krakešová, M. Úvod do praxe na sociálních klinikách, Sociální fakulta VŠPS. 1948, s. 29. Strojopis

šem území byl boj dvou směrů. První směr byl reprezentován sociologicky orientovanými odborníky v čele s A. Masarykovou a usiloval o samostatnou profesi sociální práce, opřenu o specifické společenské vědy, a druhý reprezentovaný vlivnými lékaři předpokládal studium zaměřené na výchovu zdravotně sociálních pracovníků, tzv. sociálních sester, vyškolených především pro pomoc lékařům, tedy pro činnosti vyplývající z požadavků a filozofie sociálního lékařství. Proto se vzdělávání pro výkon sociální a sociálně zdravotní péče lišilo. Školy vyššího typu vycházely hlavně ze zahraničních převážně amerických vzorů zaměřených na sociální lékařství a „výchovu“ sociálních sester a školy střední měly spíše domácí — národní charakter (tradice spolků Vesny a Živeny) a vycházely z bezprostředních potřeb terénu. Školy byly vydržované různými zřizovateli z veřejnoprávního i soukromoprávního sektoru a nabízely vzdělání na všech stupních studia, které navštěvovaly především ženy. Hlavními obory byly zpravidla předměty z oblasti psychologie, sociologie pedagogiky, zdravotnictví, administrativy, sociální práce, v jejímž rámci tvořily speciální a významnou skupinu metody práce případové. Následovalo studium hospodářství, lidovýchovy a tělesná výchova zaměřená na základy tělesné výchovy, rekreace a hry pro práci s dětmi v ústavní péči. Pokud se jednalo o výchovu sociálních pracovníků, byla doplňována teorie studentskou praxí. Školy byly poměrně málo vyhledávané muži. Vliv na neúčast mužů při studiu sociální práce vysvětluje Macháčová především nejistými a špatnými existenčními vyhlídkami i tím, že se jednalo ze začátku o neusměrněné studium vznikající při školách pro vzdělávání žen a uplatnění se nabízelo v pracovních oborech mužům odlehých. Proto se návštěva sociálních škol muži nestala tradicí, ale jevem spíše nezvyklým. Po druhé světové válce směřoval sociální vývoj ovlivněn kulturně politickými směry doby (a) od péče individuální k péči kolektivní, (b) od péče represivní k péči preventivní a (c) od péče dobrovolné k péči veřejné. Představa, jak by mohla společnost zvládnout úkoly sociálně zdravotní péče, vycházející z těchto změn, vycházela z uvědomělé plánovitě a odborné spolupráci lékařů, sociálních pracovníků, ošetřovatelek a porodních asistentek, bez jejichž pečlivého školení odpovídajícího úkolům jmenovaných povolání nebylo možné cíle dosáhnout.¹¹

OBDOBÍ MEZI LETY 1948–1989

V únoru 1948 se komunistická strana převratem chopila absolutní moci ve státě, nastolila komunistický režim, zlikvidovala soukromý sektor, kolektivizovala zemědělství a zavedla centrální plánování.¹² Hned z počátku padesátých let dvacátého století byl ražen mylný názor, že nastolením beztrždní společnosti vymizí postupně sociální

11 Macháčová, M., Vzdělávání sociálních a zdravotních pracovníků 1947 — referát pro konferenci preventivního lékařství pořádanou dne 11. až 13. dubna 1947 v Tatranské Lomnici. Z poznámky obsahující zdravotní profesora Inocence Arnošta Bláhy vyplývá, že konference byla společnou pro lékaře sociální pracovníky, ošetřovatelky, porodní asistentky a zdravotně sociální pracovníce

12 Šiklová, J. Sociální práce v našem státě od druhé světové války do současnosti. In Matoušek, O. a kol. Základy sociální práce. Praha: Portál, 2001. s. 139–154

problémy i s důsledky všeho druhu a s nimi postupně zanikne i potřeba a smysl profese sociální práce. Ostatní měla, dle Kalinové, v socialistické společnosti řešit hospodářská politika, ve které se sociální politika rozpustí.¹³ Proto byl veškerý rozvoj sociální práce zastaven a budoucí podoba profese byla odchýlena z původního euroamerického proudu vývoje, jehož byla do té doby součástí.

Mezi první zásadní zásahy do podoby vzdělávání sociálních pracovníků patřilo zrušení sociálních klinik. Vzhledem k tomu, že sama jejich autorka Marie Krakešová patřila mezi lidi pronásledované režimem, její dopis s žádostí a odůvodněním o zachování této součásti profesní přípravy nebyl akceptován.¹⁴ Rozvinutá třístupňová vzdělávací soustava byla zredukována na jednu střední školu, která měla být dostačující na dobu, než odezní důsledky kapitalismu ve společnosti, jejichž projevem byla vysvětlována existence sociálních případů. Novotná, Schimmerlingová konstatovaly, že vládní ideologie modifikovala poslání sociálních pracovníků i metody dosud užívaných intervencí natolik, že se z nich téměř vytratila diagnostická i výchovná složka.¹⁵ Ale učební plány a osnovy pro střední školy a nástavbové sociálně právní školy z roku 1949 musely být, jako nedostačující, ve spolupráci s Výzkumným pedagogickým ústavem doplněny — zejména v návaznosti praxe na teorii — a realizovány již ve školním roce 1951/52. Neoddělitelnou složkou jak školních plánů, tak i doškolovacích kurzů se stala vedle odborné části i část politická s úkolem vyložit cíle a smysl profese na marxisticko-leninských principech.

Avšak počátkem šedesátých let dvacátého století se v bloku socialistických zemí začal měnit postoj k existenci profese sociální práce, a tím i k přípravě odborníků.¹⁶ Nutno konstatovat, že většinový podíl na snaze o znovuoživení ucelené vzdělávací soustavy měli sociální pracovníci (genderově správně se jednalo stále spíše o pracovnice stejně jako v meziválečné historii oboru), nejdříve samostatně činní a spolupracující, později krátce sdružení ve Společnosti sociálních pracovníků. Tato však byla záhy po svém založení donucena ukončit aktivity a po delším vyjednávání mohli její členové přejít pod nově se vytvářející společnost zdravotních sester při České lékařské společnosti Jana Evangelisty Purkyně a zřídit si zde Sekci sociálních pracovníků. Tento krok těsně předešel snaze zrušit Společnost z moci úřední jako organizaci politicky nežádoucí a označit ji jako elitářské seskupení, což by mělo na obor sociální práce natolik zásadní dopad, že by se mohl ve své stávající podobě opět sám stát nežádoucím. Jednou z prvních změn „Sekce“, kterou se podařilo prosadit, byla realizace pomaturitního nástavbového specializačního studia sociální práce. Ale změny ve vzdělávání a praxi sociálních pracovníků si vynutila i tzv. korporativizace sociálních služeb, když byla, vzhledem k snižujícím se zdro-

13 Kalinová in Rákosník, J. a Tomeš I., *Sociální stát v Československu: právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992*, Praha, Auditorium, 2012, s.144.

14 Ministerstvo práce a sociální péče. č. fondu 1028

15 Novotná, V., Schimmerlingová, V., *Sociální práce: její vývoj a metodické postupy*. Praha: Karolinum, 1992.

16 V Polsku jsou obnoveny vzdělávací programy pro pracovníky sociálních služeb, Maďarsko navrhlo vzdělávací program sociální práce, v Jugoslávii komunisté zajistili zřízení univerzitních škol pro sociální pracovníky a v Rumunsku a na rumunských univerzitách byla zkoušena modifikovaná forma sociální práce.

jům státu, část sociální péče přesunuta na bedra podniků ve formě poskytované péče o zaměstnance a pro nedostatek sociálních pracovníků zprvu převážně vykonávána zčásti podniky.¹⁷

Intenzita snah o zkvalitnění příprav budoucích sociálních pracovníků a návrat ke kontinuálnímu vzdělávání vycházela z přímé úměry, kterou formulovala kupř. již citovaná Krakešová, a to že nakolik kvalitně jsou vychováváni studenti oboru a připraveni na vstup do terénu v oblasti teorie a její aplikace v praxi, natolik kvalitně budou obor vykonávat a stejně tak vychovávat své nástupce. A to je to, co zkvalitňuje a v opačném případě limituje i obrázek profese sociální práce ve společnosti. A proto se členky Sekce sociálních pracovníků ve svých opakovaných jednáních, ať již s jednotlivci či institucemi, snažily všemožně přispět k výchově a vzdělávání sociálních pracovníků¹⁸ a v rámci inovačních iniciativ i praktických zkušeností nabytých před rokem 1953 (zrušení vysokoškolského vzdělávání) za pomoci vybraných odborníků z příbuzných profesí vypracovaly návrh k úpravě pregraduálního i postgraduálního vzdělávacího programu oboru. Klíčovými myšlenkami bylo kupř:

- a) Věnovat primární pozornost péči o posluchače zejména v rámci školní praxe a za tímto účelem opět vytvořit školící místa, která by nejen provedla studenty praxí pod supervizí odborníka praktika a odborníka vzdělavatele, ale umožňovala také i upevnit motivaci a apetenci ke studiu oboru u schopných studentů a podporovat je, aby nepřecházeli na zcela jiné povolání. Jednalo se tedy o snahu obnovit zrušený systém sociálních klinik.
- b) Zavedení nástupní praxe pro čerstvé absolventy. Jednalo se o praxi pod supervizí zkušeného kolegy, která měla probíhat na základě vypracovaného osobního programu nástupní praxe (odborného růstu). Aktivita měla vést k vypracování vzorů plánů odborného růstu pro jednotlivé úseky s návazností na navrhovaný metodický pokyn Ministerstva práce a sociálních věcí ČR pro vypracování plánu nástupní praxe a plánu odborného růstu absolventů sociálně právních škol v oblasti sociálních věcí.
- c) Zkvalitňování postgraduální praxe s cílem přispět k nabývání jazykových znalostí absolventy sociální práce, a pak jim důsledně umožňovat účast na mezinárodních kurzech a programech, sympoziích, kongresech i studijních cestách, aby mohli v co nejvyšší míře zkvalitňovat či inovovat výkon své praxe a motivovat k témuž kolegy.
- d) Vést sociální pracovníky ke zpracování materiálů, které byly produktem jejich vlastní činnosti, a to buď formou kazuistik, ale také i statistických metod, tak aby mohli, (i) na schůzích sociálních pracovníků nebo (ii) ve společnostech příslušných podle oboru, ve kterém pracují (gerontologie, rehabilitace, pracovní lékařství a tak dále), prezentovat svá sdělení či své odborné pojednání publikovat v odborném tisku.¹⁹

17 Tomeš, I. Ústní sdělení 13.4.2014. Katedra sociální práce FFUK.

18 Krakešová, M. Úvod do praxe na sociálních klinikách, Praha, Sociální fakulta VŠPS. 1948.

19 13. ledna 1976 Novotná, M. — osnova referátu pro pracovní den Sekce sociálních pracovníků, 12. března 1976. Archiv Společnosti sociálních pracovníků.

Nicméně přes tyto i následující snahy se Sekci sociálních pracovníků prosazení návrhů změn, postavených na rozšíření kompetencí sociálních pracovníků, nezdařilo. V polovině osmdesátých let byla realizována spolupráce Mezinárodní asociace organizací podporujících vzdělávání v sociální práci (IASSW)²⁰, Federálního ministerstva práce a sociálních věcí, Sekce sociálních pracovníků a Vyšší odborné školy v Jahodové, která umožnila návštěvu Československa několika specialistům z různých zemí západního bloku a předání znalostí i dovedností z oblasti vysokoškolského vzdělávání sociální práce. Cílem snahy bylo podpoření aktivity vedoucí k obnově vzdělávání v sociální práci na vysokých školách. Recipročně bylo delegaci vybraných pracovníků z Československa povoleno zúčastnit se IASSW v Montrealu, stejnou příležitost dostali i sociální pracovníci z Maďarské lidové republiky. To vytvořilo základ pro rozšiřující se síť kontaktů, zdroje informací a materiálů.

Veškeré aktivity potvrdily, že snaha o návrat vysokoškolského vzdělávání sociálních pracovníků byla akceptována.²¹ Tomuto úspěchu ale také velmi výrazně napomohly změny ve společnosti, které si vyžádaly posun celkového zaměření sociální práce k preventivní funkci, a to zejména ve vztahu ke zdánlivě sociálně vyrovnané části populace. Na tento požadavek se navázala potřeba zvýšení odborné i společenské kvalifikace sociálních pracovníků, kterým příslušelo řešit zásadní otázky v praxi. Jedním z kroků byla již v předchozích letech snaha vzdělávat odborníky pro sociální práci v řadě pomaturitních postgraduálních kurzů²², ale tento krok nemohl nahradit vysokoškolský obor sociální práce. Proto byla v návaznosti na mnohaletou snahu sociálních pracovníků „Sekce“ o úpravu podoby systému vzdělávání v profesi Federálním ministerstvem práce a sociálních věcí navržena změna v profilu studijních oborů středoškolského a plánovaného vysokoškolského vzdělávání. Hlavními změnami mělo být:

- a) Prohloubení a zkvalitnění výuky s důrazem na metody sociální práce a posílení odborné praxe formou vytváření školících pracovišť.
- b) Na sekundárním stupni školství přidání atributů obvyklých pro vysoké školy, a to absolutorium zakončené napsáním a obhajobou diplomové práce a přiznáním statusu nástavbových škol, tedy mezistupně mezi střední a vysokou školou. S argumentem, že sociální práce patří mezi obory, které vykazují silnou potřebu odborníků se stupněm vzdělanosti vyšším než středoškolským.²³

20 (IASSW — International association of institutions of social work)

21 Sekce sociálních pracovníků ve spolupráci s odborníky z mnohých institucí souvisejících se sociální prací.

22 Jednalo se zejména o do vzdělávání zaměstnanců kádrových a personálních oddělení podniků, která byla rozšířena o aktivitu sociální práce v rámci péče o zaměstnance. Kupř. Tomeš uvádí, že při realizaci nabídek služeb sociální práce zaměstnancům bylo potřeba v co nejkratším horizontu 400 budoucích sociálních pracovníků z řad středoškolsky vzdělaných kádrů a žen po mateřské. Za tím účelem vzniklo středisko pro další vzdělávání v Pardubicích. Ústní sdělení 13.4.2014. Katedra sociální práce FFUK.

23 Podklad pro úvodní referát náměstka ministra práce a sociálních věcí Štefana Štastného na seminář k výchově odborníků pro sociální práci a sociální rozvoj konané dne 17. listopadu 1988. Archiv Společnosti sociálních pracovníků.

Ale v důsledku zjednodušujících představ o profesi způsobených socialistickými idejemi a vírou v sílu kolektivu při re/socializaci jedinců byly stále na místa sociálních pracovníků přijímáni i představitelé jiných, mnohdy i nepříbuzných profesí. Nebylo ani výjimkou, že při nízkém společenském ohodnocení profese, bez povinnosti kontinuálního vzdělávání a zejména bez supervizní podpory byly mnozí sociální pracovníci rezignovaní a ke své práci přistupovali zcela mechanicky. Toto dobře ilustruje jedna ze vzpomínek současné sociální pracovnice na školní praxi v terénu při nástavbovém studiu sociální práce na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let.

V prvním ročníku jsme měli praxi jednou za čtrnáct dní den na národních výborech, ve druhém ročníku pak již jeden den z každého týdne. Při praxi na Odboru péče o rodinu a děti si pamatuji, že nás příliš nepouštěli ke klientům a spíše nás využívali k tomu, co je nebavilo, jako administrativa, nebo nás posílali v odpoledních až podvečerních hodinách do terénu, kam se jim spíše už moc nechtělo. Souvislou praxi jsem absolvovala v rozsahu dvou týdnů v ČKD Kompresory, kde jsem měla být k ruce podnikové sociální pracovnici, ale nepochopila jsem, proč se obyčejná osobářka (myšleno zaměstnankyně osobního oddělení) s náplní i praxí osobářky nazývá sociální pracovnice. Další souvislá praxe v dětském domově mě překvapila personálem bez zájmu, mechanicky vykonávajícím nezbytné povinnosti bez jakýchkoliv emocí vůči dětem, dnes bychom řekli vyhořelým. Mě nechali praxi odsedět v kanceláři, a tak jsem si nemohla ani odnést žádné zjištění. Po těchto zkušenostech jsem začala zvažovat smysluplnost studovaného oboru a po dokončení školy byla rozhodnuta být vším, jen ne sociální pracovnicí. Součástí praxe byl popis řešeného případu.

Až následující souvislá praxe mne nadchla. Nastoupila jsem do AT poradny, zde se mi věnovali a podrobně mě seznámili s celou šíří praxe v této oblasti a kde to bylo možné, umožnili mi i aktivní účast. Tato praxe mě pak natolik chytla a zaujala, že jsem po absoltoriu do zdravotnictví do AT poradny nastoupila.

Když teď vzpomínám na svou studentskou praxi, tak si myslím, že pokud by se mi se stejným zaujetím a profesionalitou tehdy věnovali na těch přededšlých místech, mohla ze mě být třeba také sociální pracovnice péče o děti z národního výboru, dětského domova nebo podnikové sociální péče. Dnes, když sama přijímám studenty na praxi z různých škol, snažím se je maximálně podpořit nejen k praktické činnosti, ale i v procesu identifikace s profesí a vnímám nakolik je pro studenta/praktikanta důležité, když mám já i on v pedagogovi praxe ze školy sparringpartnera v celém jejím průběhu.

Těsně před revolučním převratem je zrealizováno mezinárodní kolokvium o vzdělávání v sociální práci. Jeho významná část byla věnována odborné praxi studentů²⁴ a byla vedena snahou nalézt optimální poměr mezi teoretickou výukou a odbornou

24 Zpráva z prvního třístranného kolokvia škola sociální práce Československé socialistické republiky Maďarské lidové republiky a Rakouska 26. října 1989 Československé socialistické republiky ve Štiříně, s. 4–6. Archiv Společnosti sociálních pracovníků.

praxí jako nezbytného předpokladu ke zvýšení úrovně absolventů i úspěšnosti práce sociálního pracovníka.

- a) V rámci diskuze byla sice v naprosté shodě potvrzena důležitost studentských praxí, ale k jednotnému stanovení poměru praktické výuky k výuce teoretické a její rozložení v osnovách diskutující nedospěli. Názory se odlišovaly kupř. teorie a praxe 50% k 50%, nebo pevně stanovených povinných 25 týdnů během studia.
- b) Neméně intenzivním bylo jednání o způsobu, jakým mají studenti v rámci ukončení studia prokazovat nabyté znalosti a dovednosti. Ani zde nedošlo ke shodě, zda a jakým způsobem zařadit do vědomostní podoby závěreční zkoušky část praktickou — testující vybrané kompetence.

Závěry a doporučení kolokvia pak byly věnovány potřebě inovací ve vzdělávání sociálních pracovníků, zejména v kontextu požadavku nabývání nové kvality profese sociální ve struktuře měnících se sociálních problémů.²⁵

Přes veškeré snahy sociálních pracovníků, ať již sdružených Sekcí sociální pracovníků, nebo z řad lektorů teorie i praxe, či aktivních jedinců v terénu se až do školního roku 1988/1989 nepodařilo rozšířit a doplnit vzdělávání v sociální práci na požadovanou vysokoškolskou úroveň. Smutnou realitou je, že po akceptaci této myšlenky i na úrovni federálních ministerstev (školství a práce a sociálních věcí) to byly vysoké školy, které bránily zavedení tohoto oboru pro jeho nevědecky znějící název a přetrvávající představu, že jej intuitivně zvládne každý, kdo je veden touhou a odhodláním pomáhat.

I tato překážka byla překonána a prvním z obnovených vysokoškolských pracovišť vzdělávajících v sociální práci se, po desítkách let snah mnoha sociálních pracovníků i jejich kolegů — podporovatelů a spolupracovníků z jiných profesí, stalo oddělení při Katedře výchovy a vzdělávání dospělých Filozofické fakulty Univerzity Karlovi v Praze (následované od roku 1990 dalšími katedrami při vysokých školách na celém území tehdejšího Československa), které se v roce 1992/1993 osamostatnilo jako Katedra sociální práce s nabídkou jednooborového pětiletého magisterského studia. Zde byl pro potřeby praktické výuky v rámci vzdělávacího plánu zpočátku realizován model sociální kliniky, který pozdějšími úpravami studentských praxí opět zanikl.

ZÁVĚR

Od založení první školy po celou dobu zkoumaného období probíhaly velmi obsáhlé diskuze věnované obsahu přípravy sociálního pracovníka na budoucí povolání a jeho celoživotnímu vzdělávání. Studentské praxe v terénu sociálně-zdravotní péče byly od počátku samostatnou částí teoretické výuky postavené na odborné literatuře a výstupech výzkumů zaměřených na oblast sociální práce ve většině škol. Jejich kvalitu

---

25 Zpráva z prvního třístranného kolokvia škola sociální práce Československé socialistické republiky Maďarské lidové republiky a Rakouska 26. října 1989 Československé socialistické republiky ve Štíříně, s. 6. Archiv Společnosti sociálních pracovníků.

zredukovalo až vnucené pojetí sociální práce v letech 1948–1989, které bylo v rozporu s představami a potřebami mnohých sociálních pracovníků, kteří po celou tuto dobu neupustili od snah o znovunavrácení oboru do jeho původní šíře i kvality.

Za dobu geneze české sociální práce vstoupili sociální pracovníci, ač připraveni školami teoreticky a prakticky na výkon profese, třikrát do nejistoty, a to vždy v souvislosti s probíhajícími společenskými změnami. V prvním případě v roce 1920 připraveni na terén, ale terén nebyl připraven na ně, protože nikdo nevěděl, kdo jsou a co nabízejí. Podruhé po roce 1948, kdy byli připraveni na praxi, ale terén je pod vlivem komunistické ideologie odmítl jako nepotřebnou profesi a potřetí po roce 1989, kdy byli připraveni na praxi ve veřejných institucích existujících v systému sociálního zabezpečení, ale setkali se s výskytem zcela nových, dosud neexistujících nebo skrývaných společenských jevů, identifikujících potřebu rozvoje neziskového sektoru. A také s distancí mezi ne/profesionálními sociálními pracovníky a klienty, která vycházela z vynuceného uplatňování moci sociálními pracovníky, kteří byli zaměstnavatelem (zejména národními výbory všech typů a podniky) často úkolování k dohledu a upevňování disciplíny požadované komunistickou společností při realizaci intervencí do života klientů.

Obecně lze říci, že i přes různé společenské změny a jejich dopad na rozsah i obsah profese, byli čeští sociální pracovníci vždy připraveni obhajovat smysl existence profese a od počátku vzdělávání v oblasti sociální práce přinášet nové myšlenky a aplikovat změny v praktické přípravě budoucích kolegů. Činili tak s vědomím jisté míry nejistoty, kterou vnášela a stále vnáší proměnlivost problémů, které se mohou zlepšit, ale také i výrazně zhoršit či doplnit o zcela nová témata. Je nesporné, že po celou dobu jim byl výraznou a mnohdy jedinou oporou profesní spolek. A pokud sociální pracovníci budou i nadále spojovat své síly, vytvářet odborné společnosti, univerzitní programy a profesní sdružení, budou i nadále schopni reagovat na nové výzvy a zkvalitňovat profesi stejně jako jejich předchůdci.

ZDROJE

- 10 let existence OSP. Praha, Organizace sociálních pracovníků, 1931.
- Bláha, I. A., Sociální práce a její vztažnost k sociologii, *Sociální pracovníce*. s. 19–26.
- Brnula, P., *Sociální práce. Dějiny, teorie a metody*, Bratislava: Iris, 2012.
- Kalinová in Rákosník, J. a Tomeš, I., *Sociální stát v Československu: právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992*, Praha, Auditorium, 2012.
- Kodymová, P., *Historie české sociální práce v letech 1918–1948*, Praha, Karolinum, 2013.
- Krakešová, M., *Úvod do praxe na sociálních klinikách*, Sociální fakulta VŠPS. 1948, s. Strojopis.
- Machačová, M., *Jak se vyvíjelo sociální a sociálně zdravotní školství na našem území od vzniku první republiky do konce okupace*. Strojopis. Archiv Společnosti sociálních pracovníků
- Machačová, M., *Vzdělávání sociálních a zdravotních pracovníků 1947 — referát pro konferenci preventivního lékařství pořádanou dne 11. až 13. dubna 1947 v Tatranské Lomnici*.
- Ministerstvo práce a sociální péče. č. fondu 1028
- Novotná, M. — osnova referátu pro pracovní den Sekce sociálních pracovníků, 12. března 1976. Archiv Společnosti sociálních pracovníků.
- Novotná, V., Schimmerlingová, V., *Sociální práce: její vývoj a metodické postupy*. Praha: Karolinum, 1992.

Podklad pro úvodní referát náměstka ministra práce a sociálních věcí Štefana Štastného na seminář k výchově odborníků pro sociální práci a sociální rozvoj konané dne 17. listopadu 1988. Archiv Společnosti sociálních pracovníků.

Šiklová, J. Sociální práce v našem státě od druhé světové války do současnosti. In Matoušek, O. a kol. Základy sociální práce. Praha: Portál, 2001.

Tomeš, I. Ústní sdělení 13. 4. 2014. Katedra sociální práce FFUK.

Vysoká škola politická a sociální v Praze., ČKD, 1946/2, str. 105–106, cit dle: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=22130> (2017)

Zpráva z prvního třístranného kolokvia škola sociální práce Československé socialistické republiky Maďarské lidové republiky a Rakouska 26. října 1989 Československé socialistické republiky ve Štiříně. Archiv Společnosti sociálních pracovníků.

